

Mathijs Sanders, *Europese papieren. Intellectueel grensverkeer tijdens het interbellum*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt, 2016. 235 pp. ISBN: 9789460042720. € 19,95.

In *Europese papieren* staan de literatuur en enkele literatoren van het interbellum centraal. Het boek is daarom te karakteriseren als een partiële, selectieve literatuurgeschiedenis; dit in weerwil van Sanders' ontkenning: 'Dit boek is geen literatuurgeschiedenis' (14). Als zodanig is het wel te zien, maar nadrukkelijk een literatuurgeschiedenis die uitgaat van een internationale en cultuurhistorische visie, die dus een weidsere blik biedt dan tot nu toe gebruikelijk is in dit genre. *Europese papieren* behandelt ideeën van (Nederlandse) schrijvers, dichters en critici (overigens vrijwel uitsluitend mannen) met een *internationaal* denkraam over de stand van de (Nederlandse) literatuur en kritiek van het interbellum. Aangezien dat denkraam centraal staat en het boek niet alleen over literaire teksten gaat, maar ook over de (internationale) relaties van literatoren met collega's, tijdschriften, uitgevers en andere literaire en culturele participanten, is het inderdaad mogelijk er ook, zoals de auteur wil, bouwstenen voor een cultuurgeschiedenis in te vinden.

Het is verfrissend een literairhistorische visie op het Nederlandse interbellum te krijgen met de focus op de internationale contacten. In het tijdvak zelf was er ruimschoots aandacht voor buitenlandse literatuur: 'ruim zestig procent van de romans die in de jaren dertig door Nederlandse uitgeverijen op de markt werden gebracht [bestond] uit vertaalde buitenlandse literatuur' (8). Ook 'kranten weekbladen en literaire tijdschriften [hielden] de blik op het buitenland gericht' (8). Deze visie maakt bovendien nieuwsgierig naar meer: was die productie en belangstelling er dan voor en na het interbellum niet, of meer, of juist minder?

Als (partiële) literatuurgeschiedenis biedt het boek dus een aanvullende, internationale context rond het bestaande interbellumbild. Maar bezien als bouwstenen voor een cultuurgeschiedenis, zijn er mijns inziens methodologische bezwaren in te brengen tegen *Europese papieren*.

Het boek bevat zes casussen waarin Sanders literatoren en letterkundigen bespreekt die na de Eerste Wereldoorlog probeerden om (toch) hun droom van een internationale republiek der letteren te realiseren. 'Hun inspanningen', zegt de uitgever in de achterplaattekst, 'raakten aan de grote kwesties uit het interbellum: politieke radicalisering, levensbeschouwelijke polarisatie, eco-

nomische malaise en aanzwellende migratiestromen.' In het 'Besluit' expliciteert Sanders deze suggestie van relatering aan onze actualiteit: 'Wie zich verdiept in de beweegredenen van de hoofdpersonen in dit boek kan hedendaagse discussies in een historisch perspectief begrijpen' (167).

Dat laatste is vooral te zien als een verdiepingso opdracht aan de lezer, want Sanders maakt dit perspectief niet tot thema van zijn boek; ook de hoofdstuktitels verraden niet wat er, zoals dat heet, 'meer op het spel stond dan literatuur alleen' (10). Dat zou ook betrekkelijk moeilijk zijn: de hoofdpersonen 'raakten' met hun geschriften zeker aan maatschappelijke kwesties die vergelijkbaar zijn met die in onze actualiteit, maar zelden of nooit stelden zij die centraal. '*Europese papieren* laat zien wat er op het spel stond in de literaire cultuur van deze spannende periode' (13). Sanders selecteerde zijn hoofdpersonen immers omdat zij 'betrokken waren bij de grensoverschrijdende opinievorming over *literatuur*' (166; mijn cursivering, FS).

Europese papieren 'belicht op exemplarische wijze [dat wil zeggen: aan de hand van bespreking van personen die exemplarisch verondersteld worden te zijn] de uiteenlopende manieren waarop buitenlandse auteurs en literaire teksten functioneerden in de Nederlandse intellectuele ruimte van het interbellum' (12). Let wel: niet Europese, maar 'buitenlandse', want het laatste hoofdstuk gaat over de interactie tussen de Amerikaan Henry Mencken en Menno ter Braak. In de overige hoofdstukken blijft Sanders binnen de grenzen van de titel, met rijk gedocumenteerde beschouwingen over Albert Verwey en Stefan George, het Genootschap Nederland-Frankrijk, Jacques Maritain en de Nederlandse jongeren, André Gide als toetssteen van de Nederlandse kritiek, en J.A. Sandfort en Martinus Nijhoff als vertalers van respectievelijk Célines *Voyage au bout de la nuit* en Gides *Paludes*.

Sanders noemt zijn boek 'een doorgecomponeerde reeks verkenningen die dienst kunnen doen als bouwstenen voor een toekomstige cultuurgeschiedenis van het interbellum' (14). Met 'doorgecomponeerde' geeft hij aan dat het boek is samengesteld uit artikelen, gepubliceerd tussen 2006 en 2015, die hij 'grondig herschreven, geactualiseerd en zo veel mogelijk tot een geheel gesmeed' heeft (186).

Hij heeft zijn boek, al smedend, geplaatst aan de recente kant van de ontwikkelingslijn van de neerlandistiek, die hij grofweg schetst tussen de tekstuele en poëtische benaderingswijze als in Oversteegens *Vorm of vent* en de litera-

tuursociologische benadering als in Dorleijn en Van Rees' *De productie van literatuur*. Zo staat *Europese papieren* nadrukkelijk in een cultuursociologisch en cultuurhistorisch kader. Deze positionering, in de 'Appendix' achterin het boek opgenomen, had voor de duidelijkheid wel 'Theoretisch kader' kunnen heten en op een prominenter plaats mogen staan.

Sanders stelt, niet ten onrechte: 'Literatuurwetenschappers zijn geen gedragswetenschappers' (172). Toch werkt hij met het als 'leidend' gekarakteriseerde concept *repertoire*, dat, in zijn termen, staat voor: 'de *mentale* uitrusting van woordvoerders in een systeem', en dat is samengesteld, kort samengevat, uit de componenten 'kennis van werken en oeuvres', '[g]einternaliseerde normen' en '[s]trategieën en conventies' (175; mijn cursivering, FS). Ik zie hier toch eerder sporen van een (psycho- en neuro-)sociaalwetenschappelijk, dan van een strikt filologisch vocabulaire.

Voor de uiteenzetting van zijn benaderingswijze leunt Sanders op een artikel van Els Andringa. Zij gebruikt haar herdefiniëring van Itamar Even-Zohars concept *repertoire* '[t]o provide a conceptual framework for an empirical approach' van vragen op het gebied van receptieonderzoek (Andringa 2006: 501). Andringa benadrukt dat de drie componenten van haar concept 'will be shown by a systematic data collection' (Andringa 2006: 525) en maakt in haar onderzoek van de Woolf-receptie in Nederland (dan ook) steeds een vertaalslag van telwerk van tekstproductie- en receptiegegevens naar het veronderstelde, onderliggende veldspelersgedrag waarvan de cijfers de uiterlijke kentekenen zouden zijn.

Het empirische, en dan vooral het kwantitatieve aspect, het systematisch verzamelen, ordenen en analyseren van aantallen of frequenties van teksten en tekstgegevens, dat centraal staat bij Andringa, is weinig prominent in *Europese papieren*, dat veeleer essayistisch van opzet is. Met betrekking tot de receptie van André Gide merkt Sanders zelfs op: 'De documentatie maakt geen aanspraak op volledigheid en exacte kwantitatieve gegevens blijven hier dan ook achterwege' (199). Kwantificaties als 'schrale oogst' (101), 'meer dan eenmalig' (102), 'veelvuldig' (105) en 'aanzienlijk groter' versus 'veel kleinere' (115) blijven in de lucht zweven. Sanders' erudiete analyses zijn wezenlijk kwalitatief, interpretatief, en doortrokken van subjectieve kwalificaties als 'gulzig', 'veelzeggend', 'hartstochtelijk' (96-97). Zijn inzichten steunen op bronnen van velerlei soort en aard: (groepen van) instituties en individuen, essays, romans, recensies, dagboeken, brie-

ven, tekstconcepten e.t.q. – een vlottend corpus zonder afbakening, per hoofdstuk verschillend. Een en ander indiceert dat Sanders zijn concepten niet intersubjectief invult of onderbouwt. Constructies als 'de discursieve en retorische dimensies van teksten' en 'de institutionele ruimte waarin deze teksten werden geschreven' (175) en de frequent gebruikte belligerente formuleringen als 'mobiliseren', 'verdediging', 'een ware strijd', 'voorhoede' en 'Van Deyssel en Diepenbrock [trokken] schouder aan schouder op in het debat' (93-96) blijven *vehicles* van metafoeren zonder systematische *ground*.

Er was in het interbellum nochtans wel een 'strijd' te winnen met betrekking tot de aandacht voor de buitenlandse literatuur. Volgens lieden als Jan Greshoff althans ging die aandacht niet naar de *goede* literatuur uit, maar naar *best-sellende* avonturenromans; het ging Greshoff en bijvoorbeeld ook Anton van Duinkerken, voor zover zij in dit boek ter sprake worden gebracht, om 'de verdediging van een *highbrow* poëtica en het benadrukken van nationaal zelfbewustzijn' (11). Met dat als uitgangspunt, is de recapitulerende zin waarmee de theoretische 'Appendix' opent, een schakel in een cirkelredenering: 'De receptie van buitenlandse literatuur was geen belangeloze zaak, zo blijkt uit de zes verkenningen in dit boek' (169).

Het is opmerkelijk dat Sanders in zijn inleiding Greshoff en ook Dirk Coster noemt als voorbeelden van Nederlandse literatoren met internationale oriëntatie en bilaterale contacten, en stelt dat '[o]nderzoek naar dit soort contacten [...] het Nederlandse interbellum ook in een meer Europees perspectief [kan] plaatsen' (13), maar geen exemplarische hoofdstukken wijdt aan juist deze twee internationalisten, wier lemma's in het register minstens zo uitgebreid zijn als die van Verwey e.a. die wel in een hoofdstuk apart besproken worden. Een verklaring voor hun slechts marginale aanwezigheid, een argument voor de selectie, ontbreekt. Aandacht voor de *lowbrow* literatuur die destijds kennelijk gretig gelezen werd, biedt het boek ook niet. In *Europese papieren* laat Sanders dus inderdaad zien hoe intrigerend een cultuurhistorische benadering kan zijn, maar indirect ook hoe belangrijk het is omzichtig om te gaan met de welhaast per definitie omvangrijke, complexe en veelkantige materie.

Fabian R.W. Stolk

Bibliografie

Andringa 2006 – E. Andringa, 'Penetrating the Dutch Polysystem. The Reception of Virginia Woolf, 1920–2000'. In: *Poetics Today* 27 (2006), p. 501–568.